

Етногенез і етнопедагогіка української сім'ї в контексті глобальних перипетій сьогодення

В статті йдеться про історію походження української сім'ї і виховання в ній дітей.

Ключові слова: етногенез, етнопедагогіка, сім'я, українці, виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Дослідження походження і розвитку української сім'ї в нових і новітніх умовах спричинилося як до найсміливіших ідей щодо ідентичності й самоідентичності українців, так і до знецінення (девальвації) цих факторів у подальшому цивілізаційному існуванні самих українців.

Чим далі ми віддаляємось від свого першокоріння, тим ширшою і вищою стає наша корона і більшим наше бажання дошукатися місця і часу зав'язі своєї пуповини. Показовим є те, що в усьому світі, незважаючи на процеси глобалізації, які призводять до втрати етнічної, національної ідентичності, мов і культур більших чи менших народів, національних меншин, йде активна боротьба за утвердження своєї самобутньої культури, духовності, відродження й правдиве утвердження історії кожного народу, його духовності, менталітету. В цьому тісному вулику, яким є Земля, кожен «малий» чи «великий» народ намагається знайти гідне собі місце, а іноді й потіснити сусіда, відтяти у нього добрий шмат історії, культури або території. У цих, не завжди мирних процесах, питання самовизначення й самоідентифікації етносів і націй набуває хоч і не першорядного значення, але помітно впливає на суспільний настрій у геополітиці, економіці, культурі народів усього світу.

Не є винятком у цих процесах і Україна. Як країна поліетнічна, яка тривалий час перебувала в силовому полі держав не досить лояльних і толерантних до її духовної і етнічної культури, землі, Україна протягом декількох століть, а, можливо і тисячоліть боролась і бореться за свою етнокультурну, історію і духовність, педагогіку, землю, державність. З цього приводу можна твердити, що коли кожна особистість бореться за утвердження власного «Я», так і в сукупності особистостей споріднених генетично та етнічно, суспільно і соціально, постійно йде видима і невидима боротьба за утвердження самобутньої етнічної культури, складовою якої є етнопедагогіка. У цій одвічній як мирній так і антагоністичній боротьбі неминуче здійснюється процес конвергенції з неодмінним домінуванням тих чи інших якостей народів, що, очевидно, дає підстави прийдешнім поколінням шукати першопочаток життя свого народу.

Виклад основного матеріалу... В свідомості поколінь, починаючи ще з Нестора-літописця, утверджувалася ідея першожиття праукраїнців на цій землі, яка в певні періоди її історії мала різні назви, а сьогодні іменується Україною.

Отже, з усією очевидністю українці можуть називати себе автохтонами. Автохтони – від гр. autos і chthon – земля, тобто первісне населення тієї чи іншої землі. Дехто з українських вчених істориків, археологів, етнографів, етнологів, демографів, педагогів, психологів, соціологів та представників інших суспільних наук і давніше переймалися вислідом автохтонності українців, але затиснуті в лещата шовінізму, російського самодержавства й колонізму та інше, не змогли широко розгорнути ці дослідження. В ХХІ столітті це питання загострилось ще й тому, що незважаючи на певні здобутки, пов'язані із відродженням української соборної державності, посилюється тиск глобалізаційних процесів, що впливає на розвиток національної економіки, культури, зрештою самопочуття й самосвідомості українського етносу, а за тим – і українського громадянина. Посилилися також давні тенденції держав сусідів України – Росії, Польщі, Румунії та ін. з претензіями на прикордонні споконвічно етнічні землі, на яких жили і живуть українці, на їх духовну й матеріальну культуру, навіть державність!

Не маючи на те ніяких юридичних підстав, представництво Росії та Румунії видають окремим громадянам України паспорти про громадянство своїх країн, тим само порушуючи Основний Закон України – Конституцію. Дуже часто в засобах масової інформації поширюються неправдиві відомості про історію України, окремі події і постаті, тим само сіючи в голови людей сум'яття, невпевненість, зневіру у власні сили й історичне призначення власного народу. Можна тільки здогадуватись, що буде на книжкових полицях в ЗМІ Росії і України їх телебаченні в 2012 році, який президент Росії Дмитро Медведєв оголосив роком 1150-ліття російської держави включаючи в неї і Україну, тим самим укорочуючи історію України.

Ось тому в умовах неоглобалізму, який іноді іменують світовою економічною інтеграцією, українцям необхідно повернути віру в себе, в істинність своєї історії, культури, мови, своє духовне начало.

В цьому аспекті нам видається необхідним зосередитися на дослідженнях української сім'ї, виховання в ній дітей та її зв'язків з іншими народами, які завжди були і будуть, як і у всьому світі, але не з чужої волі, а з природних і суспільних умов життя людей.

Автохтонність українців є тим наріжним каменем в дослідженні власної історії, культури, духовності, встановивши який можна вибудувати міцний фундамент і звести непохитні мури самобутньої історії, культури, держави-України і виховання в ній дітей на засадах гуманізму.

Допоки існуватиме людство завжди актуальною проблемою буде проблема походження людини, народу, нації, сім'ї як першооснови людського життя, суспільства, держави. Існує немало теорій, на основі яких вчені намагаються знайти на ці питання об'єктивну відповідь. Однак дійти спільної думки поки що не вдалося. Українська історична, археологічна, педагогічна, психологічна науки, філософія також не знайшли спільності у поглядах. Так іще український літописець Нестор чітко розмежовував відомі йому племена й народи як на ті, що були близькі йому за культурою, місцем і способом життя, такі як «русь, чудь і всякі народи: меря, мурома, весь, мордва, заволоцька чудь, перм, печера, ям, угра, литва, зимигола, корсь, летьгола, ліб» [6, с.1]; та віддалені як-от: англійці та ті, які хоч і жили близько, але часто були ворожі і незрозумілі українцям доби Нестора. В початковій частині літопису Нестор нараховує більше 30 народів, знаних на Русі. Ця частина оповідей здебільше спирається на оповіді Святого письма та подальші відомості про розподіл Землі між синами біблійного Ноя, вавилонське стовпотворіння, які Нестор узяв в основному зі слов'яно-руського перекладу «Хроніки» Георгія Амартола, дещо додавши, а дещо скоротивши. На мапах Європи кінця XIII століття, поданих Є.Махновцем в додатках до «Літопису руського» [6], видно межі Київської держави від півночі, вище Невського озера, на півдні аж до Чорного моря та на заході, що доходили майже до Кракова, а на сході аж далі міст Суздаля і Мурома. Слід зауважити, що після Нестора всі, хто писав про життя українців та їх сусідів не ототожнювали ті народи з власне українцями або племенами, які були автохтонами в Україні.

В пізніші часи ідея атохтонності українців помітно проглядається в середньовічній українській літературі, філософських роботах Києво-Могилянської академії, в державницькій діяльності Богдана Хмельницького, Козацьких літописах, описах арабських і західноєвропейських мандрівників та ін. В цих роботах українці вже вирізняються як окремішній народ, відмінний своїми звичаями, поведінкою, мовою та культурою і філософією життя від близьких слов'янських народів: поляків, білорусів, росіян.

Як твердить відомий український історик Михайло Брайчевський, «Такого утворення – «слов'яни» ніколи не було й немає. Існують (або існували) русь, українці, росіяни, білоруси, болгары, поляки, чехи, словаки, морави, серби, хорвати, словенці, македонці і т.д. Говорити серйозно про виникнення того, що реально в природі не існувало, не можна» (з книги «На службі Клію» С. 140, Михайло Брайчевський).

Суперечки, які ведуться останнім часом між представниками академічної науки, та т.з. аматорами, любителями, здебільше зводяться до датування виникнення слов'янського етносу, отже й українців, місця їх основного проживання, міграції і часу формування перших державних утворень [10]. У цій сув'язі проблем неодмінно постає і питання історії українців, їх духовної культури, до якої належить і етнопедогогіка, етнологенезу, державності. І одні й другі одноставно визнають автохтонність українців у межах нинішнього їхнього розселення в сучасній Україні. Суперечки розпочинаються з часу датування першої людності на теренах України та, власне, хто жив і правив тоді цією землею. Адже історичних згадок про той великий і складний період є небагато, або й зовсім їх не маємо.

Важливою умовою формування стародавнього українського суспільства були природно-екологічні можливості, що сприяли об'єднанню усіх українських земель в одне ціле, хоч і з добре розвиненими регіональними центрами. Сформованість і розвиненість стародавньої родини породили на своїй прадавній землі український етнос та його державність, що ніколи не переривали свого існування аж до наших днів, хоч і доводилося в різні історичні епохи зазнавати видозмін, занепаду і піднесення. Як вважають дослідники стародавнього українського суспільства, «найбільший здобуток стародавніх цивілізацій України – державотворча традиція, яка «...зародилася в нас ще в бронзовому віці і відтоді ніколи не переривалася» [17, с.7].

Перші писемні згадки, які визнають і «академісти» і «аматори», – це оповіді Геродота [4] про кіммерійців, скіфів та інші народи і племена, а про це, як відомо, написано більше 2500 років до н.е. Скіфією Геродот називав дуже багато земель на півдні, півночі, сході і заході від Чорного моря. Безперечно, погодитись з думкою деяких дослідників, що це було величезне розселення української людності, неможна. Скіфія або Скіфська держава складалася із багатьох споріднених в першу чергу територією народів, які в процесі тривалого близькоспорідненого проживання вступали у військові, торгівельні, господарські й родинні зв'язки, створюючи таким чином нову

субкультуру, в основі якої домінуючими були етноси, що жили на території сучасної України найдавніше.

Основними носіями цієї субкультури були носії найперше автохтонної етнокультури, оскільки саме вони чисельно становили здебільше переважаючий етнос. Також, сюди входили малі етноси та ті, які мігрували з інших земель. У процесі цієї конвергенції (лат. – зближення) територіальної людності витворювався новий тип етносу в основі якого *домінувала* субстанція автохтонного населення.

Отже, можна гадати, що Скіфія мала, так би мовити, федеративний устрій, за якого кожне плем'я мало свою автономію з певними правами й обов'язками. Це стає особливо помітним у війні перського царя Дарія зі скіфами, у способах її ведення. Пильне прочитання Геродотових оповідей, особливо тих, які відображають життя скіфів на теренах України, спонукає нас до твердження, що в багатьох випадках їхнє життя, звичаї, традиції нагадують життя українців, відоме нам за пізнішими літописними, археологічними, лінгвістичними, культурними, мистецькими джерелами та ретроспекцією менталітету сучасних українців у минуле до витоків його формування [4; 6; 8; 9; 10; 11; 12; 15].

Проте найбільш відомі з історичних джерел землі, які і нині є у складі України, відомі нам під назвою Скіфія. Хто ж населяв ці землі? За даними фахівців різних наук, це були люди з досить високою духовною і матеріальною культурою. Так один із сучасних істориків Сергій Наливайко у своїй монографії нараховує до двадцяти народів, які мали свої самоназви, або ті назви, які їм дали тогочасні автори стародавніх джерел, або ж названі так сучасними дослідниками [8, с.163-208].

Ось далеко не повний їх перелік: калліпіді, алізопи, скіфи-орачі, скіфи-землероби, скіфи-кочовики, царські скіфи. Відомі й інші – ахати, катіари, траспі, паралати та ін. [8, с.168]. У сучасних українців це можна спостерігати у вигляді стійких психологічних утворень, т.з. архетипів пам'яті, темпераменту, поведінки, побуту, народних мистецтв і фольклору, мови, що виявляються у міжособистісному ставленні, й особливо – ставленні до сім'ї, Вітчизни, роду і народу, мови, вихованні дітей, побуті і праці. Інший дослідник, відомий серед істориків як «академістів» так і «аматорів», Анатолій Кифішин тим, що зробив вдалу спробу розшифрування наскельних написів Кам'яної могили, з-поміж багатьох написів вказує на те, що «зображення центрального епізоду шумерської «Пісні про Гільгамеша», виявлені на двох місцевих горщиках з поховань між «Кам'яною могилою» та Дніпром було створено після делегації з Шари, на межі ХХІІІ – ХХІІ століть до н.е.

Отже, письмова історія України розпочинається не з греко-скіфської доби, а набагато раніше – з доби Аратти–Трипілля, принаймні з 4250 року до н.е. І найдавнішою історичною хронікою України (а може і цілого світу) слід вважати віднині не «Повість временних літ» Нестора літописця, чи історію Геродота, а аратто – протошумерські написи з Кам'яної Могили на річці Молочній» (Анатолій Кифішин. Шумерські та протошумерські написи з «Кам'яної могили» ж.Український світ, 1995; 1-3 (рік 4. 2. 9) с. 9-10).

За цими тисячолітніми нашаруваннями доволі важко з'ясувати природу тих чи інших якостей сучасного українця, їх відмінність від таких же якостей представників інших давніх етносів, які асимілювалися з українцями.

Як бачимо, в прадавні часи на Землі України жило багато племен і народів, кожен з яких залишив нам у спадок свою частку неповторної матеріальної, духовної, психофізичної, антропологічної, мистецької, педагогічної та ін. культури. Щодо останньої, то ми маємо вкрай мало відомостей про те, як виховували дітей у сім'ї в різні періоди розвитку українського народу. В найширшому розумінні українським народом ми називаємо представників усіх етносів, які мешкали на землях України й асимілювались тут в цілісність, відому під назвою «українці».

Для ретроспекції історії української сімейної культури періодів її формування і розвитку нам видається цілком виправданим застосування нових теоретичних підходів, зокрема теорії конвергенції.

Теорія конвергенції (від лат. *convergo* – зближуюсь, сходжуся) одна з основних концепцій сучасної соціології, політекономії і політології, яка розглядає в суспільному розвитку сучасної епохи домінуючу тенденцію до зближення двох соціальних систем – соціалізму й комунізму [3]. В умовах глобалізму ці тенденції значно поширюються за обсягом та глибиною зближення матеріально-духовної культури.

Конвергенція – це процес здебільше незалежний від волі людей, його детермінують об'єктивні та суб'єктивні умови їх спільного матеріального і культурного життя, глибинні процеси взаємодії, усіх складових, що творять цивілізацію.

Основою теорії конвергенції в аналізі суспільного життя людства є ідея зближення культур народів як результату довготривалого спільного проживання на одній території та різноманітної господарської, торгівельно-економічної, військової, родинно-сімейної та інших видів і форм

діяльності, які завжди є міцним підґрунтям інтегративних суспільно-історичних процесів. Поняття конвергенції в початковому його значенні застосовували здебільше в дослідженнях з біології, природознавства, коли на основі вивчення тих чи інших ознак предмета дослідження робилися висновки про його онтогенез, тобто всебічний розвиток від початку аж до його завершення з обов'язковим урахуванням усіх змін які відбувалися в цьому періоді.

В нових геополітичних умовах глобалізму теорію конвергенції все більше застосовують в аналізі інтегруючих процесів, детермінації тенденцій і викликів науково-технічного й соціально-економічного процесів, що зумовлює й актуалізує ідеї економічного й культурного зближення життя людей різних країн.

Таким чином, виходячи із теорій конвергенції та враховуючи етапи онтогенезу, можна ретроспективно піддати скрупульозному аналізу етногенез української сім'ї на відомих прикладах розселення етносів в межах території сучасної України. Такий аналіз забезпечує теоретичне й методологічне обґрунтування ідеї автохтонності української сім'ї, її етнопедагогіки в тому стані, в якому вона доступна для сучасних дослідників. Іншим онтогенетичним аспектом дослідження етногенезу української сім'ї є порівняльне мовознавство. На його основі виразно простежується місце української мови в індоєвропейській системі мов та у вузчому контексті слов'янських мов, у тому числі мов східних слов'ян, зокрема, української мови. Важливим джерелом вивчення етногенезу української сім'ї є археологічні дослідження географії і типології поселень, жител і знарядь праці, інших предметів матеріальної культури, що вказують на ознаки їх певної спорідненості.

Багато доказів на користь автохтонності, етногенезу, культури українців, їх автентичності наводить археолог Всеволод Мойсеєнко у дослідженні «Хрест із Півмісяцем», в якому він стверджував, що традиційно українські символи, які трансформуються через Хрест, Півмісяць, Схід, Матері, та Сонця, які вже шість тисяч років тому стали прообразом жінки-рожаниці та перейшли з небосхилу на найсвятіше – хліб, що є символом українців-землеробів. Досліджені й подані в кольоровому зображенні численні символи (рослинний декор, Хрест, горизонтальний півмісяць, решітка, дерево і т.ін.) переконують нас в тому, що між ними існує тісний образно-мистецький та смисло-духовний зв'язок, який не може бути випадковим, а є утворенням тисячолітньої культури [7].

Незважаючи на те, що на землях України упродовж усієї її історії тисячоліть перемішувалися сотні народів з різним рівнем матеріальної і духовної культури та антропологічних характеристик, однак за біогенетичними законами у процесі конвергенції виживає сильніший об'єкт, акумулюючи в собі якості інших. Тобто, гіпотетично абстрагуючись від цього положення, можна припускати, що сучасні українці з найдавніших часів господарювали на своїх землях в тій чи іншій ролі господаря чи гнобленого іншим етносом. Тому й не дивно, що на українських землях, на одних і тих же місцях жили народи з різними назвами. Очевидно, що іноді назви сильніших народів, племінно-родових об'єднань переносилися і на корінне населення, автохтонів. Мабуть саме тому в період проживання скіфів на території України уся земля називалася Скуфією, а населення – скіфами, хоча, як називають деякі дослідники лише царських скіфів можна визнати за істинних іраноскіфів, тоді як усі інші є конгломератом народів, що перебували в стадії конвергенції, тобто всебічного зближення, певної асиміляції, в результаті якої місцеве населення засвоювало елементи прогресивної культури та передавало чужинцям, які ставали своїми, власну автохтонну культуру, здебільше землеробську.

У багатьох джерелах з вітчизняної історії її дослідники наголошують на тому, що українці є автохтонними на своїй землі, а далі, як правило, розглядаючи складові періоди історії народу, непомітно розмивають цю автохтонність майже до повного її знищення. Автохтони в перекладі з грецької означає корінні жителі певної території, країни (тубільці, аборигени). Серед багатьох знаних істориків як минулого, так і сучасності місце слов'янам, а за тим українцям відводиться десь між Віслою і Подніпров'ям. Звичайно, що найбільшою і найщільнішою є осілість племен, які склали кістяк українського етносу. Але одразу й зауважимо, що цей кістяк етносу мав свою динаміку, мобільність у освоєнні різними способами (завоювання, заселення та ін.) нових земель з більшою чи меншою напругою в різні боки. Очевидно, саме тому можна ідентифікувати деякі археологічні знахідки як однорідну культуру етносів, що свідчить про їх тривале перебування на цих теренах. Але вся біда в тім, що таких археологічних знахідок для безапеляційного ствердження про приналежність їх до певного етносу завжди не вистачає. Тим паче, коли йдеться про тисячоліття. Дистанція занадто велика до нашого часу. Проте «ніщо не зникає безслідно. Протягом останніх 5 тис. років на українських теренах у різний час розвивалося не менше сотні стародавніх етносів, слідами яких є численні археологічні культури. Немає сумніву, що культурні надбання сотень стародавніх народів, які мешкали на українських землях стали складовою частиною нашої української культурної спадщини. Але це не значить, що трипільців, праарійців,

кіммерійців, скіфів, сарматів слід вважати українцями» [2, с.19]. Безперечно, що заперечувати ці культури є наукове невігластво. Вони були. В минулому. Їх успішно поглинули аборигени, які взяли все варте для свого суспільно-історичного та культурного розвитку, а людський субстрат асимілювали. В процесі цієї конвергенції якась частина ввійшла в генофонд українців, інша – очевидно менша пішла в світі і розчинилась в генофонді інших народів. В цих непростижних міжетнічних процесах українська сім'я, «український» ген виявився сильнішим, в т.ч. і завдяки етнопедагогіці.

Правильно визначивши головну ідею щодо автохтонності українців, той же Л.Залізняк вдається до методів, недозволених в серйозній науковій дискусії – це зміщення предмета дискусії. У нього це звучить так: «У нашому генофонді є гени й пітекантропів, чого, звичайно, недостатньо, щоб назвати їх українцями» [2, с.19]. Звичайно порівняти пітекантропа, цю мавполоудину, хоча й з ознаками близькими до антропоїда з *homo sapiens* абсолютно неможливо. Та Л.Залізняк з відомих тільки йому причин (а може й не тільки йому) вдається до цього прийому. Адже йдеться не стільки про біогенетичну спорідненість, скільки про духовну, соціогенну та культурну спорідненість, яка з племен етносів шляхами конвергенції витворює нове соціально й суспільно-історичне і педагогічне явище – народ, націю, українську сім'ю.

З цього приводу варто навести думку не менш знаного історика Віктора Петрова, який твердив, що «немає сумнівів, уже в трипільський період Україна набуває певної суми характеристичних ознак, що лишаються властивою приналежністю за наших часів етнографічної культури Українського народу як народу хліборобського. Від трипільської культури і до наших часів протягом 5 тисяч років існує в Україні хліборобство, й хлібороб плекає в своєму господарстві волів і мережить ярмо.

В тих самих кліматичних, ландшафтних умовах, на берегах тих самих річок і просторах тих самих плато, на масній чорноземлі, шляхом між золотавими ланами пшениці простують воли. Сивий дим здіймається вгору з хат, обмазаних глиною й розписаних смугами кольорових барв. Як і за часів Трипілья, так і досі жінка підмазує хату й піч. І при вході в хату висить зображення вічного дерева, в теперішній деформації: квітка в вазоні, мотив вишиванок, що сходять в своєму прототипі до трипілья, коли його позначали малюнки на прясельцях» [12, с.33-34]. І далі В.Петров продовжує, резюмуючи, що «коли ми кажемо, що ми є автохтонами на нашій землі, що ми живемо на ній не від VI ст. по Різдві, а ще від неоліту, від III тисячоліття перед Різдом, ми повинні, кажучи це, зважити, що між нами й людністю неолітичної України лежить кілька перейдених нашими предками епох, кілька етапів етнічних деформацій, ступенів розвитку, оформлюваного в проявах різних, часто протилежних тенденцій розвитку і одночасно пережитих криз» [12, с.35].

Ніби в унісон цим пошукам у 1918 р. М.С.Грушевський резюмує, що «...коли школою для нас мусять бути... краї західної культури, полем нашої діяльності, нашої власної творчості повинні бути краї, які подібно як і Україна, виростили у впливах чи зв'язках східної культури – краї в сфері нашої чорноморської орієнтації, об'єднані Чорним морем як центром комунікації й різномірних культурних і політичних взаємин. Та східна спадщина, котра так глибоко залягла в нашій житті – перероблена, травлена реактивами нашого західного духу, але зовсім не витравлена являється настільки цінною складовою частиною української культури, українського життя, що ми зовсім не маємо причин її цуратись, ослаблювати чи хоч би ігнорувати в планах нашого майбутнього життя»... «Дуже сильною і діяльною була в нашій житті була і зісталась стихія східна, дуже складна в своїх елементах» («На порозі нової України» 1918).

Зазначимо, що не менш важливою є ця проблема і для нинішньої української історії, політики, культури державотворення. Досліджуючи життя походження й історії України та українського народу відомий український вчений сходознавець академік АН України Омелян Пріцак твердить, що «Територія України в давнину була заселена іранцями. Назви наших основних річок, Дніпро, Дністер, Дунай, Дон – то все іранські. Очевидно, що вивчення культури скіфів, сарматів, аланів і т.д. дуже важливе для нас, якщо вдумаємось в те наше давнє минуле. Бо ті іранці, котрі колись тут мешкали, вони не випарувалися, а їх нащадки й сьогодні живуть на цій території. Тільки говорять українською мовою. Багато елементів нашої культури походять з того часу. Їх треба досліджувати («Щоб краще пізнати себе» (Бесіда з директором інституту сходознавства АН України, зарубіжним дійсним членом АН України О.Й. Пріцаком. Ж. Політика і час № 2, « 993. С. 67).

Водночас знайти матеріальні докази українськості українців засобами лише археології достатньо віддаленого часу видається майже неможливим, скоріше й не потрібним, якби не постійна боротьба людей за свої пріоритети, тяглість історії, культури, а іноді й винятковість, месіанство, богообраність і т.ін. Питання етногенезу нації, культури, сім'ї нині набувають надзвичайно важливого значення. Історична правда для людини стає живодайним джерелом, яке утверджує цілощю віру в себе, свій народ. Ця віра зміцнює свідомість нації, кожної сім'ї, кожної

особистості. Це надзвичайно важливо в наш час глобалізації. Нині процеси пошуку й визначення своєї самоідентифікації поширилися в усьому світі. «І це нормально, – твердить філософ і Президент НАПН України В. Кремень, щодо України, – тому що лише на шляху діалогу і порозуміння можна позбутися імперського комплексу, покласти край ментальності «старшого» і «молодшого брата успадкованої від спільного історичного минулого. І далі площиною в якій відбувається самоідентифікація України, є переосмислення власних здобутків і витрат на шляху розбудови української незалежної держави ... йдеться про ідентичність (людини, держави – В.П.) щодо «самої себе» [5].

Питання етногенезу української сім'ї сьогодні набуває особливо важливого значення, оскільки усі попередні дискусії і їх теоретичні висновки зводилися до того, що, власне, українців як етнос стали помічати тільки десь із 13-14 ст. н.е., тоді як самобутній народ помічений на європейських просторах із більш давнього часу. Як твердить відомий український вчений М.Ю.Брайчевський: «Одна з основних помилок досьогоднішніх студій у галузі слов'янської етнології полягає в тому, що проблема ставиться як етногенез слов'ян взагалі, а це означає втрату конкретності поняття. Такого народу – «слов'яни» – не існує в природі; існують (або існували) конкретні слов'янські народи: Стародавня Русь, росіяни, українці, білоруси, болгары, поляки, чехи, словаки, морави, серби, хорвати, словенці, македонці, кашуби та ін. Говорити серйозно про виникнення того, що реально не існувало, не можна. Тому не може бути і проблеми етногенезу слов'ян, а може і повинна бути проблема етногенезу слов'янських народів – русі, українців, поляків, болгар і т.д., причому процес формування кожного з цих народів міг і повинен був мати своєрідний характер, а може і різні шляхи розвитку» [1, с.20]. Це твердження вченого-історика й археолога можна посилити і сучасними дослідженнями в галузі порівняльного мовознавства, лінгвістики та інших наук, які підтверджують сміливі здогади, припущення не тільки українських вчених, а й зарубіжних таких, наприклад, як англійський вчений Гелдон, який вважає, що антропологічна мапа Європи дуже мало змінилася. І, як продовжив цю думку проф. Щербаківський, ми вправі вважати і твердити, що ми є та були автохтонами на своїй землі не від VI віку по Різдві Христовім, а від неоліту, тобто не менше 5000 літ [15].

Автохтонність українців підтверджують і дослідження Степана Наливайка [7] та Сергія Наливайка [6] та Г.Василенка, В.Довженка, В.Чмихова, В.Барана, М.Грушевського, С.Сегеди, Н.Б.Бурди, М.Відейка, В.Кобилуха та ін.

У цих роботах, умовно кажучи, на молекулярному рівні йдеться про етнокультурні особливості населення стародавньої України, його антропологію, мову, вірування, побутову культуру, виробництво, суспільний устрій і т. ін. Основною структурною одиницею організації життя і розвитку населення, яке жило на землях України, без сумніву була сім'я, зонайменше у двох її формах – полігамній та моногамній. Незважаючи на полярність форм її існування, вона у кожній з них виконувала основні свої функції репродуктивну та етнозберігаючу. Вважаємо, що саме завдяки сім'ї відбувалася етноконсолідація української сім'ї, українців як окремого етносу, а суспільна конвергенція посилювала й активізувала міжетнічні процеси усього населення тогочасних українських земель. Якщо поглянути на карти [12; 13; 14; 16, с.13-14] розселення давніх народів на Україні, то можна легко собі уявити межі їх щільного проживання. Між ними майже немає великих відстаней, що сприяло зближенню в стародавні часи міжплемінних процесів, а в пізніші, з утворенням етносів міжетнічних. Таким чином в довготривалому процесі суспільно-історичної конвергенції завдяки сім'ї в різних її формах утворювався український етнос за тим народ, нація, держава.

Кожен із цих періодів характеризується своїми особливостями, центробіжними силами українського етногенезу, генеруючу роль в якому відігравала сім'я. Сім'я і сьогодні є основною ланкою українського суспільства і держави. Саме тому усвідомлення молодими поколіннями своєї автохтонності на українській землі зміцнює національну основу сімейного виховання дітей і молоді у нових соціально-економічних та політичних умовах України.

Висновки... Надзвичайно важливим, на нашу думку, є поглиблення історичних та археологічних досліджень на землях сучасної України, в яких можна було б знайти відповідь на багато питань, пов'язаних з соціальною організацією життя тогочасного населення, його етнічною ідентифікацією, особливостями формування і функціонування сім'ї як найменшої організованої і автономної, ідентифікованої клітини суспільства.

Окрім того, потребує більш ґрунтовного і детального вивчення етнічна етнологічна та етнопедагогічна карта населення України з найдавніших часів і до нашого часу. Водночас мають бути досліджені питання матеріального і духовного життя наших предків на кожному з історично важливих етапів життя праслов'ян за тим праукраїнців і українців.

Процес конвергенції української сім'ї, на нашу думку, ніколи не може бути остаточно завершеним, оскільки він у нових соціально-екологічних та психолого-педагогічних умовах

детермінується багатьма факторами, які суттєво впливають на морально-духовні, фізичні і фізіологічні якості і властивості життя людей у XXI столітті III тисячоліття.

Список використаних джерел і літератури:

1. Брайчевський М. Ю. Походження Руси / М. Ю. Брайчевський. – К. : Наукова думка, 1968. – 224 с.
2. Брайчевський М. Ю. Етногенічні проблеми і походження українського народу на службі КМО / М. Ю. Брайчевський // Зб. наукових праць. – 2000. – Київ, Нью-Йорк, Торонто, Париж, Львів, 818 с. – С.140.
3. Залізняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією: популярне видання / Л. Залізняк. – К. : Темпора, 2008. – 104 с. і іл.
4. Иванов Г. И. Социальная сущность теории конвергенции / Г. И. Иванов. – М., 1975.
5. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом / пер. С. К. Спасько (Австралія). – К. : Фенікс, 2007. – 80 с.
6. Кремень В. Тест на виживання / Василь Кремень // День. – 2010. – № 13 (28 січня).
7. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XVI. – 591 с.
8. Мойсеєнко В. С. Хрест із півмісяцем – вічні символи. «Оранта» «Майстерня книги» / В. С. Мойсеєнко. – К., 2006. – 128 с.
9. Наливайко С. Етнічна історія давньої України / Сергій Наливайко. – К. : Євшан-зілля, 2007. – 624 с.
10. Наливайко С. У. Українська індоаріка / Степан Наливайко. – К. : Євшан-зілля, 2007. – 640 с.
11. Новітні міфи та фальшивки про походження українців : [зб. статей: популярне видання]. – К. : Темпора, 2008. – 136 с. : іл.
12. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті / Ю. В. Павленко. – К. : Фенікс, 1994.
13. Петров В. Походження українського народу / Віктор Петров. – К. : МП «Фенікс», 1992. – 192 с.
14. Україна. Історичний атлас. 5 клас. – К. : Мапа ЛТД, 2002. – 40 с.
15. Україна. Історичний атлас. 7 клас. – К. : Мапа ЛТД, 1999. – 24 с.
16. Щербаківський В. Формування української нації / В. Щербаківський. – Прага, 1941.
17. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н. э. – К., 1985.
18. Чмихов М. І. Археологія та стародавня історія України. Курс лекцій / [М. І. Чмихов та ін.]. – К.: Либідь, 1992. – 326 с. – С. 7.

**Анотація
В.Г.Постовой**

Этногенез и этнопедагогика украинской семьи в контексте глобальных перипетий современности

В статтє идет речь об истории происхождения украинской семьи и воспитания в ней детей.

Ключевые слова: этногенез, этнопедагогика, семья, украинцы, воспитание.

**Summary
V.G.Postovyi**

Ethnogeneses and Ethnopedagogics of Ukrainian Family in the Context of Global Peripeteia of Modern Days

The article deals with the history of origin of Ukrainian family and upbringing of children.

Key words: ethnogeneses, ethnopedagogics, family, Ukrainians, upbringing.

Дата надходження статті: «1» жовтня 2012 р.

УДК 37.091.12:005.963

О.В.ПРАШКО,
науковий співробітник
(м.Київ)

Застосування форм комунікативного впливу на розвиток соціально-комунікативної активності учнів в умовах загальноосвітнього навчального закладу

У статті розглядаються форми комунікативного впливу на розвиток соціально-комунікативної активності в умовах загальноосвітньої школи. Узагальнюються види питань, які можна ефективно використовувати під час навчально-виховної діяльності з метою організації діалогового навчання. Пропонуються рекомендації учасникам навчально-виховного процесу, використання яких може стимулювати соціально-комунікативну активність учнів.

Ключові слова: діалог, наслідування, стилі управління, діалогове навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Серед проблем, що існують в сучасній школі, – домінування суб'єкт-об'єктних відносин між учасниками навчально-виховного процесу, засилля одноразових безсистемних заходів, які не лише не впливають на розвиток особистості учня, але й приводять до зниження комунікативної активності старшокласників. Саме зниження соціально-комунікативної активності учнів є серйозною проблемою, що має негативні наслідки для соціалізації випускників шкіл.